

Україна і СВІТ

вступ до історії
та громадянської
освіти

Марина КАФТАН, Ірина КОСТЮК, Ксенія НОВІКОВА

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Навчальні матеріали для пілотування
у 6 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Урок 24

Київ · Світич · 2022

§ 24. Вплив міст і міського способу життя на розвиток суспільства

Як змінювалися міста та міське життя?

Після ознайомлення з матеріалами параграфу й виконання завдань ти зможеш:

- пояснювати особливості міського способу життя;
- наводити приклади відмінностей у міському житті в минулому та тепер;
- використовувати історичні джерела для пояснення значення міст у житті суспільства;
- виявляти чинники, які впливали на зміни у міському середовищі в минулому.

1. Міста як сучасне явище

1. Пригадай з вивченого у 5 класі, чим міста відрізняються від інших поселень. Якими були головні заняття містян у минулому?

2. Завдяки чому виникають та розвиваються міста?

3. Що потрібно городянам, аби жити у місті було зручно?

У сучасному світі більше половини людей — близько 4,5 мільярда — живуть у містах, хоча розподілені містяни нерівномірно. Наприклад, в Індії в містах живе лише близько третини населення, в Україні — майже 70 %, тобто трохи більше ніж дві третини, а в Західній Європі, Австралії, Японії — понад 80 %.

Упродовж усієї своєї історії людство жило переважно невеликими громадами. Звісно, уже 5-6 тисяч років тому ми могли похвалитися великими пишними містами. Але за останні кілька століть — і особливо в останні десятиліття — роль міст у суспільстві стала значно важливішою. Ба більше, відбулася масова міграція населення із сіл у міста.

На перший погляд пояснити, що таке сучасне місто, нескладно: широкі вулиці, великі будинки, крамниці, музеї, транспорт, вуличне освітлення, каналізація, водогін. Але це є і в багатьох сучасних селах. Тож визначити, місто це чи село, можна за кількістю та щільністю населення і тим, чим воно заробляє. Відповідно до українського законодавства, у місті має бути принаймні 10 тисяч мешканців, що переважно не займаються сільським господарством. У світі є й інші критерії — наприклад, Світовий банк вважає містом поселення з 50 тисячами жителів і щільністю заселення від 1500 осіб на квадратний кілометр.

У середньому в столицях світу мешкає від 1 до 5 мільйонів людей. Але деякі міста — значно більші.

Схема 1. Населення міст-мільйонників

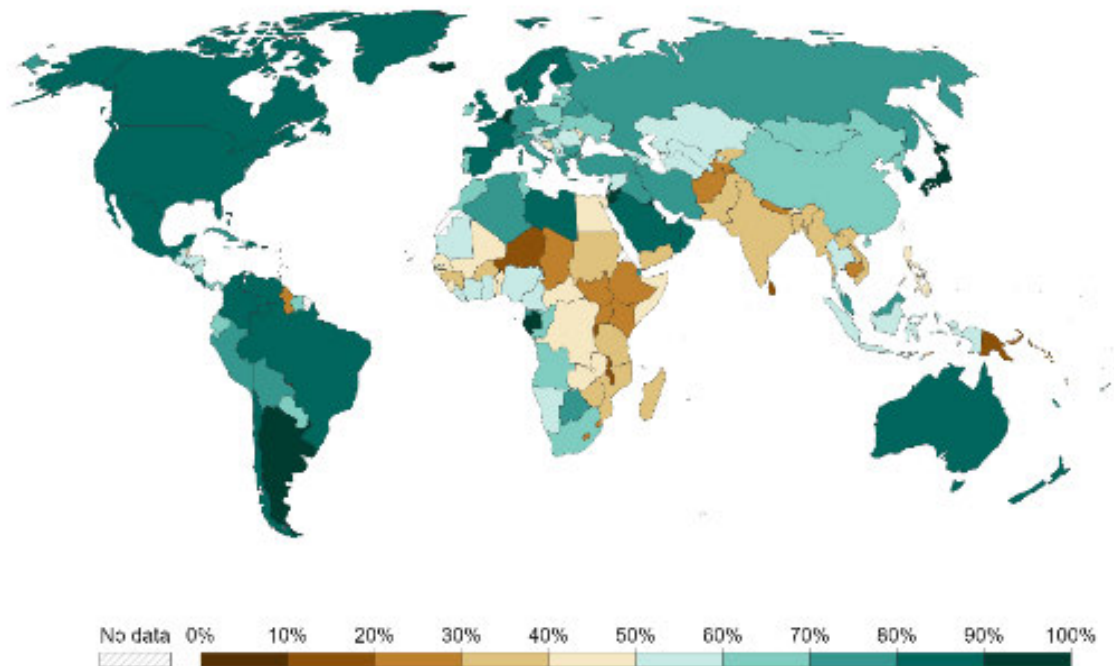

Дані станом на 2022 рік

Організувати життя в місці, де живе стільки народу, — їздить на роботу й до школи, розважається, хворіє, народжується й помирає, купує самокати й піцу, викидає сміття — дуже непросто. Для цього створені спеціальні служби. Тисячі працівників цілодобово забезпечують функціонування величезних сучасних поселень. Опалення, водопостачання, вивезення сміття, завезення продуктів — в усьому сучасний містянин має покладатися на інших. Сучасне місто — складний механізм, який розвивався століттями.

4. Які проблеми створюють великі міста? Чи є ці проблеми неминучими?
-
-

5. Спираючись на дані карти (**джерело 1**), склади розповідь про те, які частини світу є найменш урбанізованими (такими, де найменша частка людей живе в містах). Як ти вважаєш, чому саме ці території?

Джерело 1. Частка населення, яке живе в містах. Дані 2020 року

2. Міста у стародавньому світі

6. Що таке публічний (громадський) простір? Чому в місті він представлений у багатьох формах?
-
-

7. Що ти можеш пригадати з курсу 5 класу про найдавніше досі заселене місто — Єрихон?
-
-

Приблизно в 4500 р. до нашої ери постало одне зі знаменитих шумерських міст — Урук (людські поселення існували там і за тисячу років до того). Хоча зараз вважають, що містяни не займаються сільським господарством, це місто виникло саме завдяки йому. Урук був розташований між річками Тигром та Євфратом — цей регіон ще називають Межиріччям чи Месопотамією. Люди селилися на родючих землях, збагачених намулом, а постійні повені, що загрожували посівам, змусили мешканців гуртуватися, будувати складні системи водовідведення та підтримувати їх.

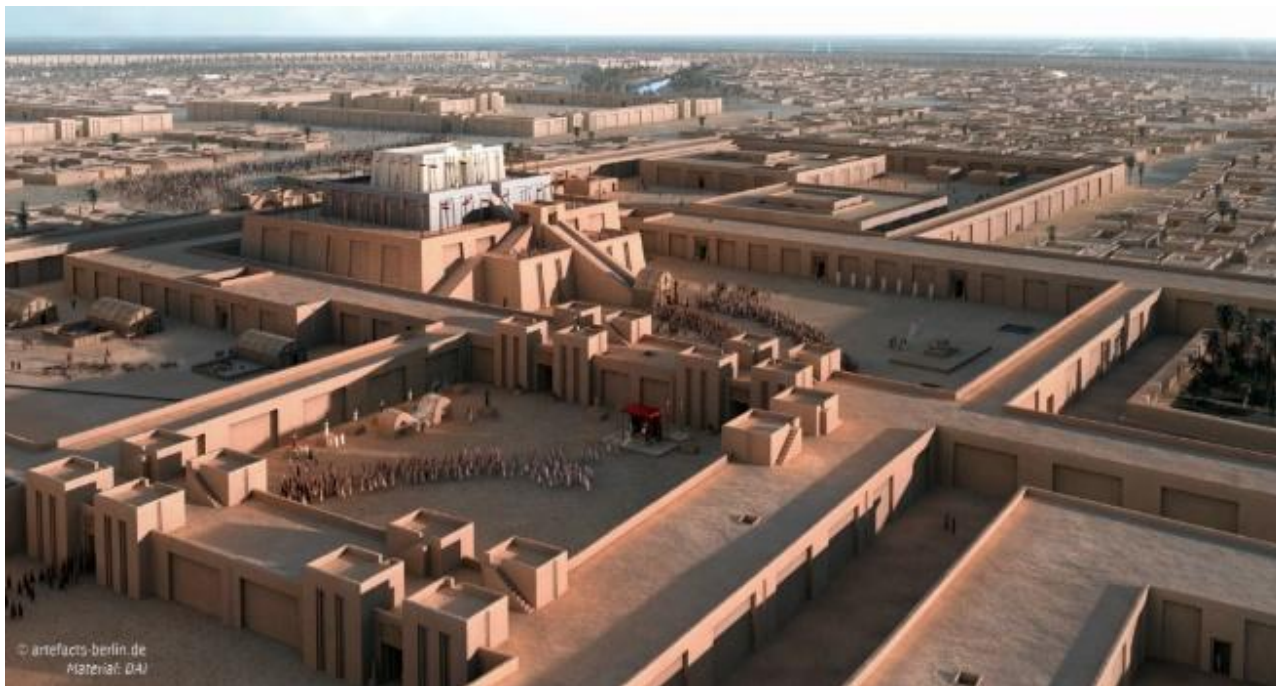
Мешканці Урука займалися обміном продуктів, ловили рибу, розводили корів, овець та кіз, сіяли пшеницю, вирощували яблуневі та фігові сади. У центрі міста височів ступінчастий храм — зикурát, жерцям якого належала велика влада. У місті були адміністрація та армія, воно справляло величезний вплив на сусідні держави — там переймали систему управління та культуру міста.

Поступово Урук став найбільшим поселенням свого часу — в місті мешкало 40 тисяч людей і ще стільки ж — у його околицях. Тоді у світі всього жило близько 4 мільйонів людей, тобто кожен сотий із них мешкав в Уруку. У наші часи це було б місто, де мешкає 80 мільйонів людей!

Упродовж приблизно тисячі років Урук залишався найвпливовішим містом регіону. Але з часом змінився клімат, з міста відійшла вода, і потроху воно втратило вплив. Остаточно люди залишили його у VII ст. Загалом Урук проіснував близько 5 тисяч років.

- 8. Які ознаки міста ти бачиш на реконструкції Урука (джерело 2)? До якого періоду давньої історії належить його заснування і розквіт?**

- 9. Які знання повинні були мати давні архітектори та будівельники, щоб збудувати подібне місто? Які матеріали були їм потрібні?**

Джерело 2. Сучасна реконструкція міста Урука

3. Середньовічні європейські міста

Протягом наступних століть і тисячоліть міста виникали й розквітали, занепадали або й зникали з історичної карти. Вавилон, Єрусалим, Афіни, Рим, Флоренція, Багдад, Константинополь, Париж, Лондон, Токіо, Нью-Йорк, Пекін, Київ, Львів — усі вони відомі як міста, що відіграли значну роль в історії. Про кожне з них та про їх мешканців можна написати величезну книгу, зокрема й про те, що в цих міст є й було спільним, а чим вони відрізняються.

За античних часів міста були переважно центрами влади, а також проведення релігійних церемоній. Пізніше вони перебрали на себе роль центрів торгівлі — ближньої і дальньої — та власне виробництва.

У середньовіччі влада в містах належала монархам чи місцевим землевласникам — графам, герцогам, князям, баронам. Однак *міщанами*, тобто повноправними громадянами міст, у середньовічній Європі вважалися всі, хто має у місті будинок, тобто всі спроможні платити податки. Дедалі більше цінувалася наявність майна, а не походження чи наближеність до влади. Розвивалися банки.

Міщани присягалися поважати закони міста. Особливе міське право розвинулося з купецьких привілеїв. Серед них найважливішим був ринковий привілей, тобто дозвіл щотижня чи кілька разів на рік влаштовувати ярмарок у визначеному місці.

Цікавий факт

За законами міста, якщо невільний селянин (кріпак) тікав від свого пана в місто й переховувався там рік і один день, він ставав вільним. Звідси походить прислів'я "Повітря міста робить вільними".

Основою міського життя були ремісники. Вони виготовляли необхідні для повсякденного життя предмети побуту, знаряддя праці, а також предмети розкоші. Ремісники об'єднувалися в цехи. Разом майстри встановлювали правила: щодо якості продукції, кількості помічників, кількості сировини, яку міг використати один працівник тощо. Шевці, ковалі, ткачі, зброярі, теслярі, пекарі, м'ясники, малярі, ювеліри мали свої вулиці у місті, власні традиції та звичаї, а ще — обов'язково — цеховий герб.

10. Розглянь приклади цехових ремісничих гербів (**джерело 3**). Які професії на них представлені? Чому ремісникам було важливо мати свій герб?

Джерело 3. Герби чеських ремісничих об'єднань

З XII століття городяни почали вимагати більшої свободи від своїх сеньйорів — власників земель, на яких стояли міста. Стали запроваджувати самоврядування, а закони, якими керувалися вільні міста, назвали *магдебурзьким правом* — від назви німецького міста Магдебургу, яке першим їх застосувало. За цими законами міщани отримували незалежність від сеньйорів і їхнього суду, можливість вільно користуватися загальноміськими будівлями та право приватної власності на земельні ділянки в місті. За це місто щороку сплачувало податок та виконувало інші повинності.

Ремісники й купці, що вважалися повноправними міщанами, обирали *магістрат* (від латинського "*magister*" — *майстер, начальник*) — керівний орган, який визначав правила ремесла й торгівлі, здійснював суд у справах міста. Обирати чи бути обраним до нього могли лише старші за 24 роки чоловіки, що володіли будинком у місті, одружені, пристойної поведінки, християни. Керувала магістратом Рада, яку очолював *бургомістр*. А засідав магістрат, а також міські урядники та судді, в ратуші — будівлі в центрі міста, зазвичай із годинниковою вежею.

Бургомістр (від нідерландського "*burg*" — *місто* та "*meester*" — *старший, головний*) — міський голова, начальник (магістр) міщан (бюргерів).

З XIII століття саме магдебурзьке право поширилося по всій Центральній та Східній Європі, зокрема й на українських землях.

11. На які століття припадає надання міського самоврядування вказаним на лінії часу українським містам (**схема 2**)? Як впровадження магдебурзького права вплинуло на життя мешканців цих міст?

Схема 2. Надання магдебурзького права містам України

12. Про що свідчить наявність у містах цих будівель (**джерело 4**)? Чому ратуші будували у центрі міста? Чому частиною ратуші була годинникова вежа? Про які зміни у міському житті це говорить?

*А. Ратуша у м. Самборі
(Львівська область)*

*Б. Ратуша у м. Бережанах
(Тернопільська область)*

Джерело 4. Будівлі ратуш

Підсумкові питання і завдання

1. Поясни поняття "урбанізація", "магдебурзьке право", "магістрат". Від яких слів вони походять?

2. Якими є ознаки міста та міського життя? Чим міста минулого відрізняються від теперішніх? Що нового з'явилося у сучасних містах?

3. Що об'єднувало городян у минулому? Що спільного та відмінного було у заняттях міщан?

4. Як запровадження ремісничих цехів і магдебурзького права вплинуло на мешканців міст?

Домашнє завдання

Прочитай текст. Про які нові явища у житті міста свідчить ця історія?

Найстаріше громадське поселення в світі, що існує досі, має назву Фуггерай. 1521 року німецький банкір Якоб Фуггер подарував його збіднілим громадянам міста Аугсбурга, які не могли оплачувати власне житло.

Це поселення містить 67 будинків на 142 квартири, церкву та адміністративні будівлі. Річна орендна плата досі становить лише 1 євро (раніше — один золотий гульден). Частиною оренди є три молитви на день за спасіння родини засновника. Фуггерай відомий як "місто в місті", оскільки тут є своя церква, міський мур і троє воріт. І нині соціальне поселення фінансується майже виключно з активів фонду (лісів і нерухомості) нащадків Якоба Фуггера.

Тут мешкав у старості прадід композитора Вольфганга Моцарта.

Квартал Фуггерай з висоти пташиного польоту

Вулички Фуггераю та будинки для неплатоспроможних мешканців